

Marc Becker

José Carlos Mariátegui Latinamerikansk marxistisk pionjär

Ur *Against the Current* november/december 2020

Med sina skrifter under 1920-talet öppnade den peruanske marxisten José Carlos Mariátegui ett unikt latinamerikanskt perspektiv för revolutionära socialistiska rörelser och teorier. Han gjorde följande berömda anmärkning: ”Vi vill verkligen inte att socialismen i Amerika ska vara en kopia. Den måste vara en egen djärv skapelse.”¹ Det är denna politiska dynamism som gjorde honom till en intellektuell kraft av bestående värde.

---

¹ José Carlos Mariátegui, “Aniversario y balance”, *Amauta* 3, nr. 17 (September 1928): 3. Mycket har skrivits om Mariátegui, speciellt i hans hemland Peru. Mindre är tillgängligt på engelska. De som bäst behandlat hans tänkande på engelska är Harry E. Vanden, *National Marxism in Latin America: José Carlos Mariátegui’s Thought and Politics* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1986) och Jesús Chavarría, *José Carlos Mariátegui and the Rise of Modern Peru, 1890-1930* (Albuquerque: University of New Mexico Press, 1979). Om hans skrifter på engelska, se José Carlos Mariátegui, *José Carlos Mariátegui: An Anthology*, redigerad och översatt av Harry E. Vanden och Marc Becker (New York: Monthly Review Press, 2011), så väl som han mest berömda bok José Carlos Mariátegui, *Seven Interpretive Essays on Peruvian Reality* (Austin: University of Texas Press, 1971) [[Seven Interpretive Essays on Peruvian Reality](#)]. En ny men problematisk biografi på engelska (se min recension Marc Becker, “The Life of José Carlos Mariátegui”, *Monthly Review* 71, nr. 9 [februari 2020]: 57-63) är Mike Gonzalez, *In the Red Corner: The Marxism of José Carlos Mariátegui* (Chicago, Illinois: Haymarket Books, 2019).

Mariáteguis omfattande och djupgående skrivelser, såväl som hans politiska aktivism, lämnade ett märkbart och bestående intryck på det politiska, sociala och intellektuella landskapet i hans land. Men trots hans centrala betydelse för revolutionär socialism i Latinamerika är det få personer i USA [och Europa] som känner till hans bidrag.

När Mariátegui dog 1930 förvandlades hans begravning till en av de största processioner av arbetare som någonsin setts på huvudstaden Limas gator, medan hans död knappt noterades i USA.

Waldo Frank, en välkänd vänsterinriktad författare i USA, ordförande i League of American Writers och nära vän till Mariátegui, förklarade att Mariáteguis död lämnade ”alla latinamerikanska intellektuella i sorg; och inget kunde vara mer utmärkande för det kulturella avståndet mellan den nya världens två halvöar än det faktum att för de flesta av oss betydde dessa ord ingenting.”²

Trots bristen på uppmärksamhet i USA, och att det var på en annan kontinent och för ett sekel sedan som han skrev, är Mariáteguis tankar fortfarande relevanta för de strider vi står inför idag.

Hans tidiga år

José Carlos Mariátegui föddes 14 juni 1894 i kuststaden Moquegua i södra Peru och växte upp i Limas utkanter. Han uppfostrades av en fattig, ensamstående och djupt religiös mestiskvinna, María Amalia LaChira. Hon hade skilt sig från sin man, Francisco Javier Mariátegui, när hon upptäckt att han var sonson till en liberal självständighetshjälte; hon ville skydda sina barn från sådant liberalt inflytande.

Detta hindrade inte hennes son från att bli den ledande marxistiske intellektuelle i Latinamerika, men det verkade mildra hans inställning till religion.

Mariátegui var ett fattigt och sjukligt barn. Han led av tuberkulos, och när han var åtta år skadade han sitt vänstra ben, vilket gjorde honom handikappad för livet. På grund av fattigdomen kunde han bara gå 8 år i skola. Som resultat blev han i stort sett självlärd, vilket senare ledde honom att spetsfundigt säga att han var en intellektuell i strid med den intellektuella världen.

Istället för att fortsätta sin utbildning tvingades Mariátegui att hitta ett arbete för att försörja sin familj. Vid 15 års ålder började han arbeta som kopierare på dagstidningen *La Prensa*. Han steg raskt i status inom redaktionen när han också började skriva och redigera.

Dessa erfarenheter introducerade honom på journalismens arena, som han därefter använde både för sitt levebröd och för att uttrycka sina politiska åsikter. Nästan allt i hans omfattande skrivelser hade sitt ursprung i relativt korta stycken som han skrev för populära tidskrifter.

Med sina journalistiska erfarenheter startade Mariátegui två kortlivade tidningar, *Nuestra Epoca* och *La Razón*, vilka uppvisade ett uttalat stöd för arbetarna. Hans högljudda stöd för arbetarnas revolutionära krav gjorde att han snart kom i klammeri med den peruanske diktatorn Augusto B Leguía, som i oktober 1919 utvisade honom till Europa.

Mariátegui beskriver senare denna tidiga period i hans liv som sin ”stenålder”, och han ignorerade det litterära arbetet från denna tid. Som följd har hans tidiga skrivelser fått liten uppmärksamhet.

---

² Waldo Frank, “A Great American”, *The Nation*, 18 juni 1930, 704.

Marxism och Amauta

Det var under hans tre och ett halvt år långa resa i Europa som Mariátegui utvecklades till en marxistisk intellektuell. Genom en serie upplevelser i Frankrike och Italien upptäckte han marxismens revolutionära potential. Denna utveckling och orientering ledde senare till att hans kritiker dömde honom som "europanserare", en ganska ironisk kritik mot någon som kommit att bli allmänt applåderad för att ha anpassat marxistisk teori till latinamerikansk verklighet.

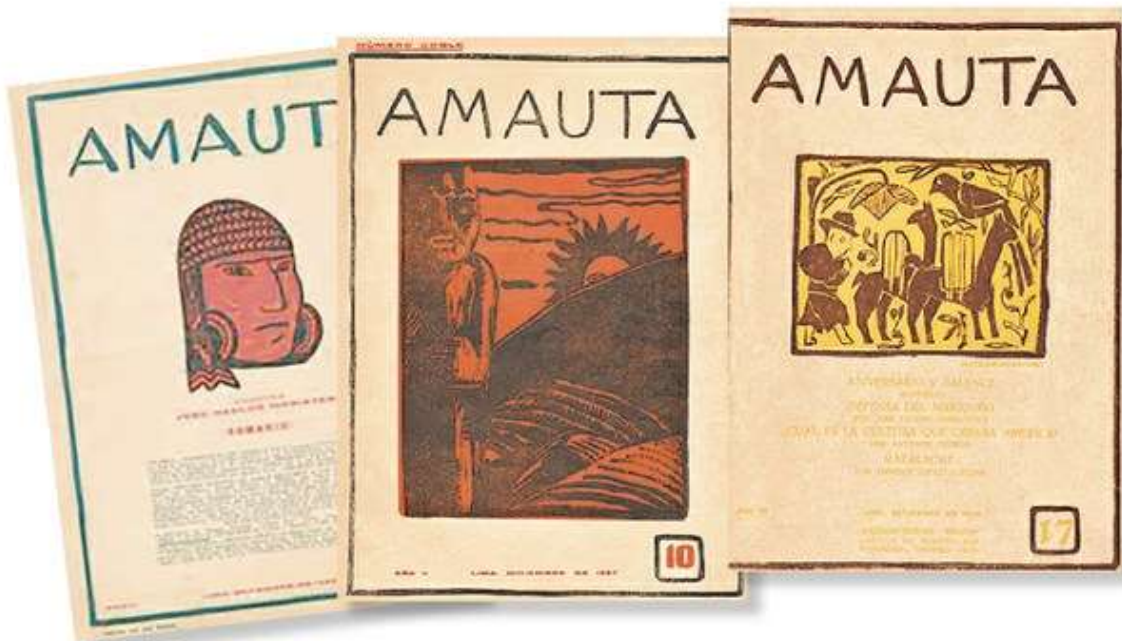
Mariátegui anmärkte senare att han i Europa plockade upp både en del idéer och en kvinna, italienskan Anna Chiappe, med vilken han senare fick fyra barn – alla pojkar.

1923 återvände Mariátegui till Peru som "övertygad och uttalad marxist". Han höll en serie föreläsningar om "världskrisernas historia" vid Folkuniversitetet González Prada i Lima, som byggde på hans upplevelser och observationer i Europa.

Han var en populär föreläsare, men eftersom han inte hade några akademiska examina kunde han inte få anställning för regelbunden undervisning vid det viktiga San Marcos-universitetet. Han var verkligen en intellektuell i strid med den intellektuella världen.

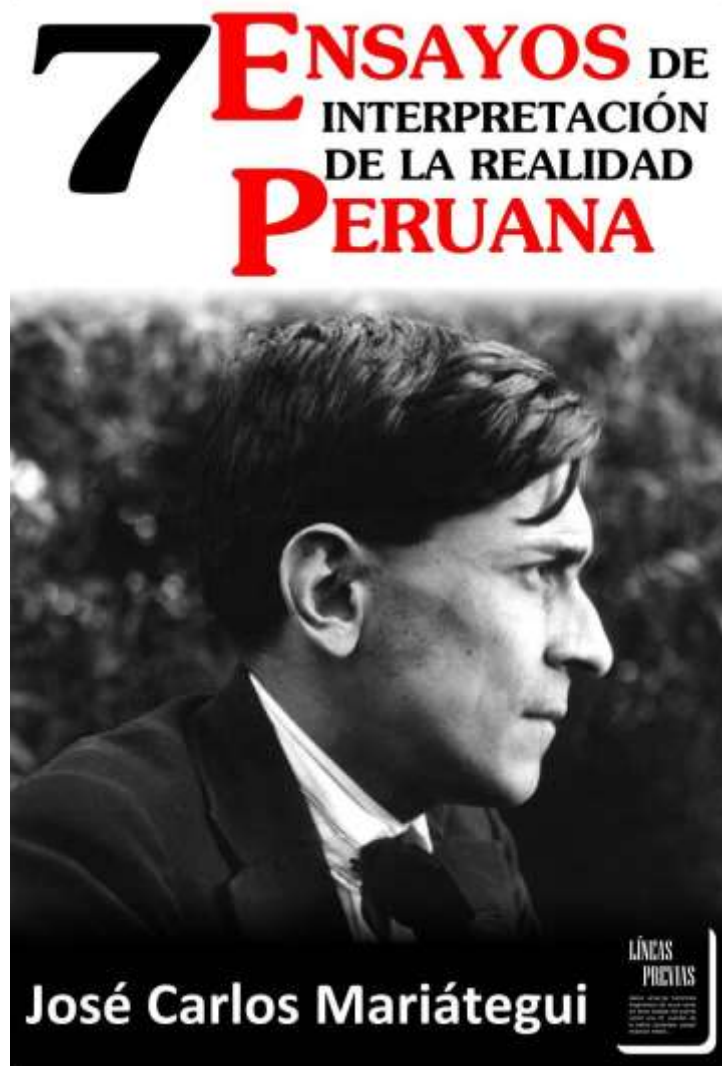
1924 arresterade polisen Mariátegui på grund av påstådd subversiv aktivitet vid Gonzales Prada-universitetet. En stark internationell reaktion ledde till att han frigavs, vilket kanske stärkte hans insikt om betydelsen av den socialistiska kampens internationella dimensioner.

En av Mariáteguis mest betydande aktiviteter var grundandet 1926 av tidskriften *Amauta* (vilket betyder "vis lärare" på quechua) som en spjutspets för en intellektuell och andlig revolution. Tidskriften rörde sig utanför politik och inkluderade filosofi, konst, litteratur och vetenskap.

Amauta var en relativt snobbig publikation som även fick internationellt erkännande. Två år senare lanserade Mariátegui en fjortondagarstidning med titeln *Labor* [Arbete] för att nå ut till arbetarklassen. Den gavs ut som bilaga till *Amauta*, men blev kortlivad.

1928 publicerade Mariátegui sin mest berömda bok *Siete ensayos de interpretación de la realidad peruana* [Sju essäer som tolkar den peruanska verkligheten]. Essäerna ger en bred sociologisk överblick över Latinamerikas problemområden: ekonomi, rasfrågan, jordägande, utbildning, religion, regionalism och centralism, samt litteratur (den sista och allra längsta essän i samlingen). Denna bok blev snabbt ett fundamentalt verk om latinamerikansk marxism och etablerade honom som en fyrbåk för latinamerikansk marxistisk teori.

Siete ensayos ... har kommit ut i många upplagor. Denna är från 2015

1928 grundade Mariátegui Peruanska Socialistpartiet (PSP) och blev dess generalsekreterare. Partiet anslöt sig till Kommunistiska Internationalen som ett förtruppparti som strävade efter att leda proletariatet till revolution. Med detta mål i sikte organiserade partiet kommunistiska celler över hela landet. 1929 startade PSP Generalförsamlingen för Peruanska Arbetare (CGTP) som en marxistiskt orienterad fackföreningsfederation.

Under hela denna tid hamnade Mariátegui ofta i politiskt klammeri med Leguia-regimen. Han angrep arbetsförhållandena vid den USA-ägda koppargruvan Cerro de Pasco och Leguia befarade att han uppviglade arbetarna.

1927 arresterade polisen honom och höll honom fängslad under sex dagar i ett militärsjukhus med anklagelser om inblandning i en kommunistisk kupp. Polisen gjorde därefter en räd mot hans hus och stängde ner tidningen *Labor*.

De arbetar- och politiska organisationer som Mariátegui hjälpte till att grunda blomstrade, men hans hälsa vacklade. Personen som kom att bli känd som Amauta dog den 16 april 1930.

Mariáteguis ideologi

Mariátegui inkorporerade en bred räckvidd av faktorer sin materialistiska uppfattning av världen och i sina politiska analyser. Hans intellektuella bidrag kan i stort ses följa fem linjer: nationell marxism, antiimperialism, jordbruksfrågor, rasfrågor och religion.

Mariátegui betraktas ofta som den första verkligt kreativa och originella latinamerikanska tänkaren som analyserade konkreta historiska realiteter med målsättningen att utveckla lösningar på problem i icke-europeiska samhällen.

I stället för en rigid och deterministisk marxism antog han en öppen och voluntaristisk revolutionär praxis, som på nya och kreativa sätt mästertligt applicerade europeiska doktriner på latinamerikansk verklighet.

Ur Mariáteguis perspektiv framstod europeiska former av marxism som dysfunktionella när de mekaniskt applicerades på latinamerikansk verklighet. Detta berodde delvis på avsaknad av en avancerad kapitalistisk ekonomi, som den som karakteriserade 1900-talets Europa och i vars kontext Marx skrev. Utifrån detta perspektiv skulle en social revolution ha varit omöjlig i Latinamerika.

Men Mariátegui framhöll tvärtom att situationen i Latinamerika gjorde det unikt lämpat för en revolution. Den mexikanska revolutionen och de bolivianska gruvarbetarna visade det tydligt.

Han höll också kontakt med revolutionärer jorden runt, även i Kina, Frankrike och USA.

En ytterligare betungande faktor i Latinamerika var USA:s imperialism. Mariátegui kritiserade den neokoloniala ekonomiska expansionen av USA-kapital in i Latinamerika och framhöll behovet av ett förenat socialistiskt Latinamerika för att stoppa detta intrång.

Den latinamerikanska revolutionen skulle ingå som en del i en internationell kamp. Detta reflekterades till exempel genom mobiliseringen av internationellt stöd för Augusto César Sandinos kamp mot USA:s marinsoldater i Nicaragua.

En ”ortodox marxistisk” idé är att en socialistisk revolution måste baseras på en urban arbetarklassförtrupp, något som stort sett saknades i det ruralt dominerade Latinamerika. Dessutom hade Marx, när han studerat en fransk erfarenhet från mitten av 1800-talet, blivit erkänt kritisk mot bönder som en anakronistisk och reaktionär grupp, som bara var intresserad av att försvara traditionella värden och institutioner och som därför bromsade historiens flöde (fast Marx´ senare tänkande om natur- och bondesamhällen var betydligt mer nyanserat).

Så under 1900-talet var Latinamerika ett överväldigande bondesamhälle. I stället för att se detta som en svaghet, såg Mariátegui det som en styrka. I stället för en konservativ och reaktionär klass såg han på den lantliga bonden och naturfolken som ledande i en socialistisk revolution. Han letade också efter en ”Lenin” bland dessa massor för att leda dem till seger.

En mekanisk tolkning av marxistisk teori presenterar historien som en serie stadier: från primitiv kommunalism till slaveri till feodalism till kapitalism, innan den övergår till socialism och slutligen till det sista stadiet – kommunistisk utopi. Ur detta perspektiv var Latinamerika fångat i ett feodalt produktionssätt och måste genomleva fullt utvecklad industrikapitalism innan det ens kunde tänka på att övergå till socialism.

Mariátegui framhöll att medan dessa stadier kan ha varit närvarande i Europa, upplevde hans Peru alla dessa produktionssätt samtidigt och kunde således gå direkt till socialism utan hundratals år av väntan på att utveckla kapitalism.

Rasismen och ursprungsbefolkningens kamp

Relaterat till Mariáteguis tro på en agrar revolution var hans intresse för rasfrågor. Han försvarade värdet av ursprungsfolkens samhällen och försökte inlemma deras arv och folk i den nationella kulturen. Detta innefattade att prisade den antika Inka-civilisationens dygder, framhäva den socialistiska potentialen i deras kollektivistiska attribut och omfamna deras framsteg och prestationer.

Lika viktigt som att kräva en plats för ursprungsfolket och Inka-riket i Perus nationella historia och kultur, var det – om inte ännu viktigare – att förespråka en förändring i mönstret för jordäggande.

I sin essä ”Indianens problem” skrev Mariátegui att ”socialismen har lärt oss hur vi ska presentera indianens problem i nya termer. Vi har slutat att betrakta det som ett abstrakt etiskt och moraliskt problem och erkänner det nu som ett konkret socialt, ekonomiskt och politiskt problem.”³

Ur Mariáteguis perspektiv var det en nyckelfråga för Peru att fyra femtedelar av landets befolkning, ursprungsbefolkningen och bönderna, utgjorde en stor, fattig och marginaliserad sektor av samhället. Om Peru ska gå framåt, måste man ta itu med deras situation.

Enligt Mariátegui kunde deras situation inte förbättras eller lösas genom humanitära kampanjer, administrativa åtgärder, lagreformer, moralistiska appeller, religiös omvändelse eller genom utbildning.

Ursprungsbefolkningens situation var inte den med maktlösa offer som behövde folk utifrån för att agera å deras vägnar, eller missionärer eller andra som letade efter ett sätt att rädda en efterbliven ras. Inte heller kunde folk utbildas ut ur sin marginaliserade status, eftersom utbildningssystemen tjänade den dominerade kulturens intressen.

Lösningen var inte heller etnisk, som kunde lösas genom att underlägsna raser beblandades med européer. Mariátegui skrev uppmärksammat ”Att förvänta sig att indianen ska bli emanciperad genom att en inhemsk ras långsamt korsas med immigranter är en anti-sociologisk naivitet som bara kan uppstå i den primitiva själen hos en som importerar merinofår”.⁴

Istället framförde Mariátegui det materialistiska kravet att en förståelse av landsbygdsbefolkningens utsugna och förtryckta status måste ta sin utgångspunkt i arrendesystemet. Men en lösning kunde inte komma genom individuellt, privat ägande av jord. En sådan liberal strategi skulle inte förbättra livet för ursprungsbefolkningen.

Istället förespråkade han en grundläggande ekonomisk förändring, med en jordreform baserad på Inka-rikets antika kommunalistiska värden, för att lindra arrendeproblemen och lägga makten i händerna på folket. Det måste vara en lokal utveckling som utgår från lokala förhållanden, inte en utländsk import.

Mariátegui förespråkade det som han såg som Inka-rikets högt utvecklade och harmoniska kommunistiska system som modell för en ”Indo-amerikansk socialism”, framsprungen ur peruansk kultur och språk. På så sätt kunde Latinamerika bli fritt från sitt ekonomiska beroende av utländskt kapital.

---

³ José Carlos Mariátegui, *Seven Interpretive Essays on Peruvian Reality* (Austin: University of Texas Press, 1971), 29.

⁴ *Ibid.*, 34.

Religionens komplexitet

Karakteristiskt för Mariáteguis marxistiska angreppssätt var att han aldrig såg något behov av att distansera sig från sin moders religiösa tro. Han skrev: ”Den revolutionära kritiken ifrågasätter inte numera de tjänster som religionen och kyrkan har gjort mänskligheten eller deras plats i historien.”⁵

En del har tolkat detta som ett uttryck för hans respekt för sin uppoffrande katolska moder. Andra har pekat på ”en personlig, religiöslik etisk kod som fick honom att utstå fysisk smärta och psykisk vånda”.⁶

Mariátegui såg religionen som en naturlig komponent i mänskliga samhällen. Han såg inte att ett avståndstagande från religionen var nödvändigt för att kunna engagera sig i social kamp. Istället erkände han de positiva bidrag som religionen kunde bidra med i en social revolution.

Han kritiserade dock präster som använde religionen för att förtrycka ursprungsbefolkningen, men för det mesta såg han anti-klerikalismen som ”ett liberalt borgerligt nöje” som ignorerade mer fundamentala och betydande frågor.⁷ Han kritiserade liberaler för deras försök att utrota religionen utan att erbjuda något istället.

Michel Löwy ifrågasätter den konventionella tolkningen av frasen ”religion är ett opium för folket”. Han ser det som ett mer kvalificerat och mindre ensidigt uttryck än det vanligtvis indikerar och inte som specifikt marxistiskt (det hade tidiga rötter i Hegel och andra).⁸

Marx var kritisk till religion, men erkände också fenomenets dubbla karaktär. Han skrev: ”Det religiösa eländet är samtidigt *uttrycket* för det verkliga eländet som det är *protesten* mot detta verkliga elände. Religionen är de betryckta kreaturernas suck, hjärtat hos en hjärtlös värld, anden i andefattigdomens tillstånd. Den är folkets *opium*.”⁹ Marx förstod det som alieneringen av den mänskliga essensen, inte som en kyrklig konspiration.

Mariátegui argumenterade istället för en ny och bredare definition av religion. Han betecknade detta nya som en ”revolutionär myt” som skulle inta folks ”samveten lika fullt som de gamla religiösa myterna”.¹⁰ Han skrev: ”Indianens själ upplyfts inte av den vite mannens civilisation eller alfabet utan av myten, idén, om den socialistiska revolutionen.”¹¹

Mariáteguis uppfattning om en ”revolutionär myt” är relaterad till hans idéer om subjektiv och voluntaristisk marxism. Han insåg att de objektiva ekonomiska förhållandena för bönderna och ett fattigt och utsuget proletariat inte var tillräckliga för att skapa klassmedvetande. Av detta skäl framhöll han behovet av marxistisk skolning och politisk organisering för att höja ras- och klassmedvetandet och leda massorna till aktion.

Myter är inte passiviserande, utan leder till aktion. Som den kubanske revolutionären Fidel Castro välkänt observerade, ”varje revolutionärs plikt är att genomföra revolutionen... det tillkommer inte revolutionären att sätta sig i dörren till sitt hus för att se på när imperialismens

⁵ Ibid., 124.

⁶ John M. Baines, *Revolution in Peru: Mariátegui and the Myth* (University, Alabama: The University of Alabama Press, 1972), 112-13.

⁷ José Carlos Mariátegui, *Seven Interpretive Essays on Peruvian Reality* (Austin: University of Texas Press, 1971), 151.

⁸ Michael Löwy, ”Friedrich Engels on Religion and Class Struggle”, *Science & Society* 62, nr. 1 (våren 1998): 79-87. [Se även: [Opium för folket – marxism och religion](#)]

⁹ Karl Marx, [Till kritiken av den hegelska rättsfilosofin. Inledning](#).

¹⁰ José Carlos Mariátegui, *Seven Interpretive Essays on Peruvian Reality* (Austin: University of Texas Press, 1971), 152.

¹¹ Ibid., 28-29.

likfölje drar förbi.”¹² Mariátegui var en intellektuell, men också en politisk aktivist som arbetade hårt för att realisera sina ideal.

Lärdomar för vår verklighet

Trots att Mariátegui var aktiv för ett sekel sedan ger han oss många idéer och lärdomar som fortfarande är relevanta. Hans idéer om nationell marxism understryker nödvändigheten av att anpassa idéer och teorier till lokala realiteter.

Som de nyliga erfarenheterna av rosafärgade regeringar i Latinamerika visar, är det av största vikt att bryta beroendet av utländskt kapital för att kunna gå vidare mot socialism. Ett lands produktion måste orienteras mot intern utveckling hellre än att tjäna externa imperialistiska makter, även om detta har blivit så mycket svårare att realisera nu.

Internationell solidaritet förblir lika betydelsefull som tidigare. De frågor som Mariátegui stod inför i det tidiga 1900-talet, såväl som de som vi möter idag, går utöver trånga politiska gränser. Vi behöver en internationell rörelse som för oss närmare den socialistiska revolutionens löften.

Under det senaste seklet har Latinamerika upplevt ett dramatiskt skifte, från att vara ett företrädesvis ruralt samhälle till ett som är dominerande urbant. Som resultat har de specifika koncepten om revolutionens sociala bas och betydelsen av agrara frågor förändrats. Det som kvarstår är dock Mariáteguis insisterande på en öppen och kreativ analys av samtida realiteter.

Rasfrågorna är lika närvarande som de var för ett sekel sedan, om inte mer, även om de sätt de artikuleras och definieras på kontinuerligt förändras.

Under en period på 1980-talet fick Mariáteguis idéer om en revolutionär myt en speciell resonans, liksom den liberala teologin som influerade Centralamerikas revolutionära rörelser. Hur man bäst kan påverka människor med revolutionära socialistiska idéer är fortsatt under öppen debatt, speciellt vad gäller den relativa betydelsen av känsla och ideologi för att motivera ett engagemang.

Bland alla dessa frågor förser Mariátegui oss fortsatt med lysande exempel på den intelligenta och kreativa potentialen i nytänkande, med ursprung i Latinamerika. Vi måste kontinuerligt omvärdera teorier och idéer. Socialistiska teorier är bara brukbara när de är kreativa och dynamiska. Undvik dogmatism; ifrågasätt allt.

Översättning (från engelska): *B Svensson*

Lästips – av och om José Carlos Mariátegui

Mariátegui på marxistarkivet:

[Förord till "Storm över Anderna"](#).

[Urfolksfrågan i Latinamerika.](#)

[Den latinamerikanska socialistiska revolutionen.](#)

[Antiimperialistisk ståndpunkt.](#)

[Om Trotskij](#) (2 artiklar)

¹² Fidel Castro, [Andra Havannadeklarationen](#) (tal 4 februari 1962).

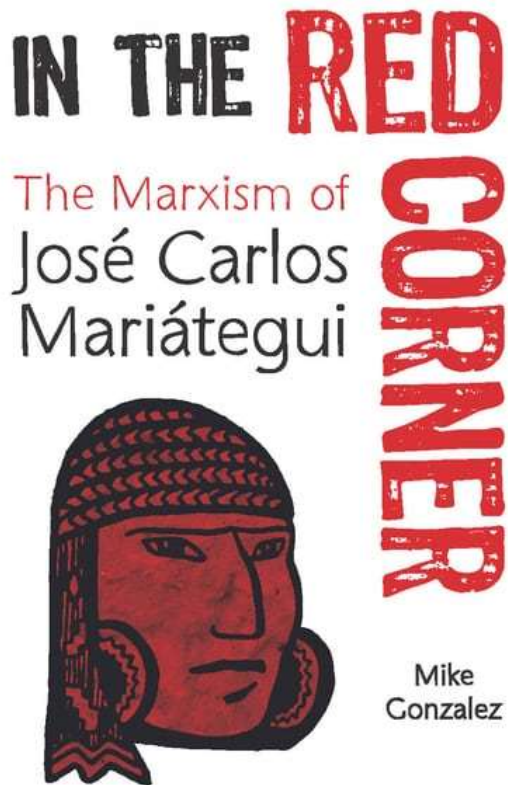
Om Mariategui:

Michael Löwy: [Introduktion – Marxismens historia i Latinamerika](#)

Guido Hernández: [José Carlos Mariátegui – Bortglömd peruansk revolutionär](#)

Ny Mariátegui-biografi (på engelska):

Mike Gonzalez: *In The Red Corner. The Marxism of Jose Carlos Mariategui* (2019)

Marc Beckers recension av boken i *Monthly Review*: [The Life of José Carlos Mariátegui](#).